

Олена Колибенко,
Олександр Колибенко
(Переяслав-Хмельницький)

«ШУКАННЯ» ГНАТА СТЕЛЛЕЦЬКОГО: ТОНКА МЕЖА МІЖ «ПОДВИЖНИКОМ» І «ШКІДНИКОМ»

Серед діячів української археології та музейної справи 20-х рр. ХХ ст. Гнату Яковичу Стеллецькому належить особливе місце. На відміну від багатьох українських археологів та музеєзнавців тієї доби, його ім'я було повернуте із забуття ще на початку 60-х рр. ХХ ст. Археолог, спелеолог та музеєзнавець Г.Я. Стеллецький сорок років присвятив пошукам бібліотеки Івана Грозного. Ім'я Г.Я. Стеллецького добре відоме будь-якому досліднику, краєзнавцю чи аматору, який цікавиться проблемами археології та історії Москви, особливо Москви «підземної». Разом з тим, інформаційні ресурси дуже мало повідомляють про український період активної діяльності Г.Я. Стеллецького (1918–1923 рр.).

Метою даної статті є спроба визначити місце Г.Я. Стеллецького у розвитку вітчизняної археології та музеєзнавства, скориставшись у якості джерел, у першу чергу, опублікованими та неопублікованими документами з наукового архіву Інституту археології НАН України та Лубенського краєзнавчого музею. Розглянуто його діяльність на території України у 1918–1923 рр. У цей період Г.Я. Стеллецький жив у Києві та Лубнах. У Лубнах він заснував краєзнавчий музей, який існує досі, а також створив низку наукових товариств. Під егідою цих товариств у важких умовах Громадянської війни він проводив археологічні експедиції на території України, практично не залишивши звітної документації й зробивши низку поверхових висновків.

Ключові слова: Г.Я. Стеллецький, археологічні пам'ятки, Лубенський краєзнавчий музей, ВУАК.

У 2008 р. ТК «Цивілізація НЭО» було знято й продемонстровано на 1 каналі Російського телебачення (ОРТ) документальний фільм «Игнатий Стеллецкий» у серії «Гении и злодеи XX века» [40]. У анотації до цього фільму зазначалось: «18 января 1949 года Игнатий Стеллецкий вышел из своего дома, сделал несколько шагов и... потерял сознание.

Очнулся он только на следующий день в больничной палате. Сознание возвращалось медленно, и мучительнее всего были мысли о каком-то тайнике в бесконечном подземном лабиринте...

Игнатий Яковлевич Стеллецкий, историк, археолог, первый отечественный спелеолог (пещеровед), всю свою жизнь был одержим одной идеей, всю жизнь он посвятил ее осуществлению. Сорок лет он искал библиотеку Ивана Грозного. Его называли мечтателем, фанатиком, неистовым кладоискателем. Над ним смеялись, ему мешали. А он искал, несмотря ни на что. Гражданская война, революция, происки чиновников, – все было против него. Но Стеллецькому все-таки удалось вплотную подойти к разгадке «великого искомого». Осенью 1934 года поисковые работы были близки к завершению. Но 1 декабря был убит С. Киров, а 3 декабря Стеллецького отстранили от работ в подземельях Кремля...

В конце жизни Стеллецкий собрал все свои записки в три тома с надеждой, что когда-нибудь они будут изданы. После смерти ученого третий том, самый важный, таинственно исчез...» [42].

З анотацією до названого фільму перегукується й інформація про Г.Я. Стеллецького, наявна у мережі «Інтернет». Вона знаходиться там не лише у «Вікіпедії» [39], але й на численних сайтах типу «Старинная Москва», сайтах спелеологів, диггерів тощо [36; 38; 41].

Наявна на цих сайтах інформація про Г.Я. Стеллецького зображує його таким собі «гуру» підземників («воинствующий подземник»), «першим російським диггером» у сучасному розумінні цього слова. Про значний інтерес до особи Г.Я. Стеллецького на сучасному етапі свідчить дискусія навколо виявлення його могили. Як відомо, його було поховано у листопаді 1949 р. на Ваганьківському кладовищі у Москві. Спроби розшукати його могилу, здійснені восени 1989 р., виявились марними. На тому місці, де, за свідченням очевидця, ще у 1981 р. знаходилось ледь помітне підвищення з похиленим хрестом, були вже нові поховання. Між тим, за твердженням членів «Товариства некрополістів», точна інформація про місцезнаходження могили Г.Я. Стеллецького була в архівах Ваганьківського кладовища й пізніше була занесена до електронної бази некрополя. Весною 2010 р. в мережі «Інтернет» з'явилась інформація про знахідку могили Г.Я. Стеллецького на 37-й ділянці Ваганьківського кладовища одним з членів «Товариства некрополістів» [37]. Зазначалось, що могила знаходиться у дуже занедбаному стані й потребує негайного відновлення. Також наводилось її фото. Згідно з цією інформацією, під шаром сміття та землі на могилі було знайдено фотографію Г.Я. Стеллецького, яка, начебто, відвалилася з хреста. Оскільки на той час загальнодоступних офіційних підтверджень факту знахідки могили наведено не було, виникла версія про фальсифікацію могили самими некрополістами (на занедбану могилу була прикріплена штучно «зістарена» табличка з іменем та датами життя Г.Я. Стеллецького) [34].

Однак, 25 липня 2011 р. РІА «Новости» повідомило, що у суботу 30 липня 2011 р. на Ваганьківському кладовищі у Москві відбудеться урочисте відкриття пам'ятника на могилі Г.Я. Стеллецького, видатного археолога й історика, одного з основоположників диггерівського руху в Росії. Бронзовий барельєф на могилі Г.Я. Стеллецького було відкрито у рамках програми громадського патронату над похованнями відомих людей при безпосередній участі «Товариства некрополістів», «Диггерів Москви» та інших громадських організацій, а також правнука Г.Я. Стеллецького (від першого шлюбу – з Ганною Супруненко) Івана Григор'єва – київського художника, автора цього барельєфу [32].

Отже, ім'я Г.Я. Стеллецького добре знайоме будь-якому досліднику, краєзнавцю чи аматору, що цікавиться проблемами археології та історії Москви, особливо Москви «підземної». Разом з тим, наведені вище інформаційні ресурси практично нічого не повідомляють про «український» період активної діяльності Г.Я. Стеллецького (1918–1923 рр.). Як правило, вони містять про це два стандартних речення: «После начала Октябрьской революции и Гражданской войны, Стеллецкий оказался на Украине. С 1918 года он – профессор Украинского университета в Киеве, где читает курс археологии» [39].

Метою даної статті є спроба визначити місце Г.Я. Стеллецького у розвитку вітчизняної археології та музеєзнавства, скориставшись у якості джерел, у першу чергу, опублікованими та неопублікованими документами з наукового архіву Інституту археології НАН України та Лубенського краєзнавчого музею.

Серед діячів української археології та музейної справи 20-х рр. ХХ ст. Гнату Яковичу Стеллецькому належить особливе місце. На відміну від багатьох українських археологів та музеєзнавців тієї доби, його ім'я було повернуто із забуття значно раніше, ніж кінець 80-х рр. ХХ ст. – ще на початку 60-х рр. Сталося це, очевидно, у зв'язку із значним суспільним резонансом, який викликала в атмосфері «хрущовської відлиги» цікава науково-популярна книга Р.Т. Пересветова «Тайны выцветших строк» (1961 р., перевидання 1970 р.), три розділи якої (загалом близько 30 сторінок) були присвячені саме Г.Я. Стеллецькому [22]. Важливу роль у популяризації імені Г.Я. Стеллецького відіграла також публікація в центральній газеті «Неделя» (1962 р.) при підтримці головного редактора «Известий» О.І. Аджубея окремих розділів з неопублікованої на той час книги Г.Я. Стеллецького про пошуки бібліотеки Івана Грозного. Таким чином, ім'я Г.Я. Стеллецького стало відомим широкому загалу виключно у якості шукача бібліотеки Івана Грозного – фанатичної людини, що все своє свідоме життя присвятила пошукам цього «фантома». Насправді ж, тільки пошуками бібліотеки Івана Грозного багатогранна діяльність цієї непересічної особистості далеко не обмежувалась.

Нечисленні на сьогодні публікації, у яких вона висвітлена, відображають як широту наукових зацікавлень Г.Я. Стеллецького, так і неоднозначну оцінку його внеску у дослідження археологічної спадщини – від «подвижника» до «шкідника». Так, на думку Б.С. Ванцака та О.Б. Супруненка, «нам, сьогоднішнім, гріх було б забути «фанатичного й невтихомирного» Гната Яковича Стеллецького, який своєю діяльністю ніби завершив певний історичний цикл археолого-краєзнавчих розшуків на Лубенщині і Полтавщині Г.С. Кир'якова, Ф.І. Камінського, К.М. Скаржинської. Теперішньому часові теж, ой, як потрібні подвижники, і їм є кого брати за взірць» [4, с. 82]. Зовсім іншої думки дотримується московський дослідник, археолог Л.А. Беляєв: «В большинстве своем члены «Старой Москвы» имели к археологии мало отношения, а те, что как будто считали себя, среди прочего, археологами, – такие, например, как И.Я. Стеллецкий, – принесли ей больше вреда, чем пользы» [3, с. 46–47].

Однією з перших наукових публікацій про Г.Я. Стеллецького є невелика замітка Б.С. Ванцака, надрукована у тезах доповідей та повідомлень другого обласного науково-практичного семінару «Охрана и исследование памятников археологии Полтавщины» під промовистою назвою: «И.Я. Стеллецкий: археолог, историк, романтик» [5].

У 1993 р. у видавництві «Московский рабочий» вийшла друком книга Г. Стеллецького «Мертвые книги в московском тайнике», де оповідалось про історію бібліотеки Івана Грозного та її пошуки [27]. Книга містила передмову Т. Белоусової [2] та післямову А. Амосова [1], у яких названі автори окреслювали основні віхи його життєвого шляху, акцентуючи увагу читачів на головній справі його життя – пошуку бібліотеки Івана Грозного. Цьому ж присвячено й ще одну книгу Г. Стеллецького «Поиски библиотеки Ивана Грозного», видану в Москві у 1999 р. [28].

Наступною працею про Г. Стеллецького є один із розділів цитованої вище невеликої монографії Б.С. Ванцака та О.Б. Супруненка, що висвітлює життєвий і творчий шлях кращих представників Лубенського осередку археологічного збиральництва кінця ХІХ – початку ХХ ст. Ця робота містить низку цікавих архівних документів про діяльність Г. Стеллецького, опублікованих уперше [4, сс. 71–82, 103–107].

У іншій своїй монографії, характеризуючи археологічну діяльність Лубенського музею К.М. Скаржинської, О.Б. Супруненко дає коротку характеристику пам'яткоохоронної та музейної роботи й археологічних досліджень Г.Я. Стеллецького, проведених ним на Полтавщині [30, сс. 55, 203, 240, 256].

Кілька близьких за змістом публікацій про археологічні дослідження Г.Я. Стеллецького у с. Суботіві на Чигиринщині опублікувала Н.В. Кукса [9; 10; 11; 12; 13; 14]. У одній з її публікацій було вміщено малюнок Г.Я. Стеллецького – «план поховання Богдана Хмельницького» [12, с. 17], вперше оприлюднений друком у невеличкій замітці О.В. Сидоренка та А.О. Супруненка [26].

Полтавський літературознавець П. Ротач присвятив Г.Я. Стеллецькому три розділи («А золото сховає чернець», «Печери під Лубнами і навколо», «У пошуках бібліотеки Грозного») свого невеликого нариса «Підземні ходіння Гната Стеллецького», де описав пошуки ним так званого «варязького скарбу», «лубенський» період його життя та «розшуки науковим способом бібліотеки Івана Грозного». Не підлягають сумніву два висновки, до яких прийшов П. Ротач: «Діяльність Г.Я. Стеллецького часу перебування в Україні ще належить вивчати» [24, с. 200]; «Діяльність вченого заслуговує окремої монографії» [24, с. 202].

Аналізуючи історичну долю поховання Богдана Хмельницького у Суботіві, антрополог С.П. Сегеда розглянув і перебіг та результати пошукових робіт Г.Я. Стеллецького, визнаючи, услід за Н.В. Куксою, що цей епізод його діяльності є «яскравим прикладом безвідповідального ставлення до серйозної наукової проблеми» [25, с. 111].

Черкаський археолог Т. Нераденко у 2012 р. опублікувала краєзнавче видання «Археологія Чигиринщини», яке містить історію дослідження Чигиринського краю з початку ХІХ й до початку ХХІ ст. Розглядаючи археологічні дослідження початку 20-х рр. ХХ ст. у Чигирині та Суботіві, вона дає й стисло характеристику археологічної та

пам'яткоохоронної діяльності Г.Я. Стеллецького у цьому регіоні України. Ще раз до особи Г.Я. Стеллецького Т. Нераденко повертається у додатку до вищеназваної праці («Персоналії»), де є й невеликий нарис його життя та діяльності. У цьому нарисі вона наводить слова з передмови Т.М. Белоусової до вперше виданої у 1993 р. книги Г.Я. Стеллецького «Мертвые книги в московском тайнике». Т. Нераденко пише, що автор передмови «характеризує Г.Я. Стеллецького як людину, життя якої було яскраве, сповнене великої праці, у постійному доланні великих перешкод до наукової мети, життя, що проходило на зламі двох епох і не могло бути безпечним і легким» [21, с. 270].

На нашу думку, з цими висновками Т.М. Белоусової, як і П. Ротача, можна не тільки погодитись, а й доповнити їх. Хоч відомі нам наукові публікації про Г. Стеллецького вичерпуються наведеними вище працями, однак, навіть їх короткий огляд свідчить про те, що життя та діяльність цієї людини запросто могли б стати основою не тільки згаданого на початку публікації документального, але й повноцінного художнього пригодницького фільму.

Фонд Г.Я. Стеллецького (ф. 823) у Російському державному архіві літератури та мистецтва (РГАЛИ) містить достатньо багато інформації про його діяльність в Україні. В усякому випадку, серед його паперів там зберігаються близько двадцяти автобіографій та автобібліографій за 1918–1948 рр., спогади під українською назвою «Мої шукання», датовані 1934–1948 рр., а також щоденники за 1917–1949 рр. та маса інших документів (статті, лекції, нариси, записні книжки, листи) [35].

Як уже зазначалося, збереглося досить багато автобіографій Г.Я. Стеллецького. Власноручно переписану копію однієї з них, датованої 21 листопада 1923 р., надіслала з Москви у 1951 р. на прохання директора Лубенського краєзнавчого музею В. Буніної друга дружина Г.Я. Стеллецького М. Ісаєвич. Ця копія автобіографії, як і лист М. Ісаєвич до В. Буніної, датований 20 березня 1951 р., та доповідь на тему: «Кем был И.Я. Стеллецкий», прочитана на присвяченому його пам'яті засіданні, зберігаються у фондах Лубенського краєзнавчого музею (копії названих документів надав нам, на наше прохання, полтавський науковець В. Подрига, за що ми висловлюємо йому щиро подяку).

Отже, як свідчать ці документи, Гнат Якович Стеллецький народився 3 лютого (29 січня за ст. стилем) 1878 р. в с. Григорівка Олександрівського повіту Катеринославської губ. (нині – Запорізького р-ну Запорізької обл.) у духовній сім'ї. Ще у дитинстві разом з батьками переїхав у с. Балаклію Зміївського повіту Харківської губ. (нині м. Балаклія, районний центр Харківської обл.). Початкову освіту отримав у селі, середню – в Харкові, вищу – у Київській духовній академії, яку закінчив у 1905 р., захистивши дисертацію на першій учений ступінь – кандидата богослов'я. Тема дисертації: «Преобразование учебных заведений в 60-е годы XIX столетия». Після закінчення духовної академії Г.Я. Стеллецькому було запропоновано на вибір два місця служби – Америка чи Палестина. Він вибрав друге й був призначений викладачем історії та географії у російсько-арабську семінарію в Назареті. На одному кораблі з ним туди ж пливла й вихованка Лубенської жіночої гімназії та історичного відділу Одеських жіночих педагогічних курсів Ганна Супруненко – його майбутня дружина, яка мала викладати у м. Латгалії російську мову [4, с. 73]. Як свідчить у своїй автобіографії Г.Я. Стеллецький, «з р. 1905 мандрував з науковою метою по Ближньому Сходові: Балканах, Єгипту, Сирії й М. Азії, при чому біля двох років прожив в Назареті та Єрусалимі, уважно студіюючи з осібна печерний світ» [31, с. 1]. Про цей же період у його житті М. Ісаєвич так написала у своїй доповіді: «Окончив ученье, он устремился в Палестину, как к источнику древностей, обильному многочисленными подземными тайнами. Там он произвел много исследований, отыскал таинственную крепость – пещеру Иотапаты, связанную с Иосифом Флавием, которую много ученых искали и не могли найти, пещеру Адуламы, столь же таинственную и труднодоступную.

В процессе этих работ он вполне осознал себя прирожденным археологом-подземником» [8, с. 1].

Повернувшись у 1907 р. до Росії, Г.Я. Стеллецький вступив на навчання до новоствореного Московського Археологічного Інституту, який закінчив у 1910 р. зі званням ученого археолога. У ньому ж він невдовзі став професором та дійсним членом Інституту, читав лекції по археології Сходу. Паралельно з навчанням у 1908 р. Г.Я. Стеллецький був прийнятий на службу до Московського архіву міністерства юстиції, працював у Церковно-археологічному відділі при Товаристві любителів духовної освіти, а також в Комісії з огляду та вивчення пам'яток старовини Москви та Московської єпархії. У 1907 р. він став дійсним членом Російського військово-історичного товариства, а у 1909 р. – Московського археологічного товариства. У тому ж році він став одним із засновників Комісії з вивчення старої Москви (товариство «Стара Москва»). Це було потрібно Г.Я. Стеллецькому в першу чергу для того, щоб мати «прапор» наукового товариства, під яким можна було б проводити свої дослідження [33].

У Московському архіві міністерства юстиції Г.Я. Стеллецький, окрім офіційних канцелярських обов'язків, займався збиранням інформації про пам'ятки старовини з території усієї Російської імперії. Одночасно, він брав участь у Археологічних з'їздах та проводив розкопки. В автобіографії він пише, що *«для Чернігівського провадив розкопки по дорученню і на кошти Д.Я. Самоквасова, могильників і городища в м. Снітині на Лубениціні, у р. 1908; для Новгородського з'їзду, по дорученню Моск. Археол. Тов-ва, на цвинтарі Київ-Софійського Собору і замку Вишневецького в м. Лубнях; для Псковського з'їзду – який не відбувся, – досліджував Прибалтику на кошти Моск. Археол. Т-ва»* [31, с. 1].

В «Трудах» XV Археологічного з'їзду, що відбувся у Новгороді в 1911 р., наведено стислий виклад його реферату «Підземна Росія», з яким він виступив на цьому з'їзді: *«Установив содержание понятия «подземная Россия», – всякого рода подземныя сооружения не ритуального характера, – референт отметил обидное равнодушие археологов к этого рода монументальным памятникам русской старины, в виду, особенно, большой их научной ценности. Воздерживаясь от преждевременных обобщений и выводов, референт ближайшею задачею своею ставит – накопление фактического материала в указанном направлении. Обрисовав кратко особенности и установив даты подземных ходов и находок в г.г. Полтаве, Киеве, Ковно, Пскове и др., референт подробнее остановился на обследованных им подземельях в г. Лубнах, оказавшихся средневековыми в строгом готическом стиле монастырскими погребами и в г. Смоленске, где, между прочим, открыт тайник в толще стены Ворониной башни. В Москве им открыты подземные ходы близ Новодевичьяго и Донского монастырей, тайники в Арсенальной и Никольской башнях и сделан свод литературы по вопросу о библиотеке Иоанна Грозного в подземельях Кремля. Референт коснулся также подземных памятников Новгорода, обследованных им за время Съезда. В св. Софии констатировано пять тайников в стене вверх по лестнице и один под спудом храма. Тайники имеют форму каменных мешков с оригинальным плитяным перекрытием на манер перекрытия погребального склепа в знаменитом Царском кургане г. Керчи. Два тайника имеют в полу правильныя отверстия в цементированныя углубления на подобие цистерн. Все тайники пусты. В подземельи собора, кроме такого же тайника, можно видеть три древних пола храма один над другим, с четвертым современным. Под Покровской башней обследовано величественное подземелье, которое Новгородские археологи ошибочно считали ходом под Волхов. В Борисоглебской башне найдены остатки губернского архива, перенесенного недавно в другое здание, при чем значительная доля его была сожжена в соседней нише стены.*

В заключение референт выразил надежду, что недалек тот час, когда отшумевшая слава великого города, слава политическая, возродится в новой громкой славе – археологической» [23, с. 111–112].

Однак, бажаної підтримки Г.Я. Стеллецький не дочекався, а член Комісії з вивчення старої Москви (товариства «Стара Москва») І.К. Ліндеман звинуватив його у тому, що він *«держает посылать археологов туда, куда раньше лишь каторжников посылали»*. У результаті,

досить швидко розчарувавшись у «Старій Москві», у лютому 1912 р. Г.Я. Стеллецький створює власне наукове товариство, яке мало спеціалізуватися головним чином на дослідженні підземних споруд – Комісію з вивчення підземної старовини – й стає її головою. У «Положенні» про цю Комісію зазначалось: «Комиссия ставит своей задачей выявление и изучение памятников подземной старины, то есть предметов первобытной и бытовой археологии, скрытых в недрах земли временем или волей человека. Но особенно комиссию интересуют всякого рода подземные сооружения, бытовые и военные, сохранившиеся в недрах территории России. В этом отношении во главу изучения ставятся комиссией связанные с подземными замковые и крепостные сооружения, валы, городища, курганы, всякого рода пещеры, погреба, ямины, оседания и провалы почвы, клады и сопутствующие им явления...» [33].

Названа комісія збирала свідчення про пам'ятки підземної старовини з усіх кінців Російської імперії, проводила дослідження не тільки у Москві, але й у багатьох інших містах – Пскові, Ризі, Торжку та ін. Планувалось видання спеціального збірника – «Підземна Росія», видати який не вдалося. У той же період Г.Я. Стеллецький серйозно захопився пошуками бібліотеки Івана Грозного, оскільки був абсолютно впевнений у її існуванні, та у тому, що її було сховано у підземеллях Кремля. Комісія припинила свою роботу після від'їзду Г.Я. Стеллецького на Кавказький фронт.

Перша світова війна негативно вплинула на проведення археологічних досліджень у європейській частині Російської імперії, однак не завадила Г.Я. Стеллецькому продовжити свої археологічно-спелеологічні розшуки в іншому регіоні. Навіть навпаки – він скористався своєю участю у ній для вивчення печерного світу Закавказзя: *«На прикінці 1916 добровольцем, з науковою метою, подався до Кавказу, де Головним Управлінням завойованих країн Туреччини в Тіфлісі був запроханий на посаду археолога, з дорученням утворити археологічну експедицію в прифронтовій смузі Трапезунд – Багдад. Але встиг я пройти лише турецьку Вірменію, тримаючись слідів «Десяти тисяч» Ксенофонта: Трапезунд – Болібурт – Генір – Ерзерум – Карс – Александрополь – Каракілісса – Меланерт – Муш – Бітліс»* [31, с. 1].

Отже, Г.Я. Стеллецького було направлено до Управління завойованими областями Туреччини у якості вченого археолога. Намісник Кавказу великий князь Микола Миколайович вимагав від Управління якісної фіксації та охорони пам'яток на території, зайнятій російськими військами. Для проведення цих робіт потрібні були спеціалісти, одним з яких і став Г.Я. Стеллецький. Влітку 1917 р. невелика експедиція, очолювана ним, пройшла від Трапезунда (Трабзон) до озера Ван. Разом з фіксацією пам'яток проводились також і спелеологічні дослідження та пошук корисних копалин [33].

Експедиція закінчилась на початку 1918 р., коли Г.Я. Стеллецький переїхав до Києва, де влітку того року читав лекції з археології України на курсах для вчителів середніх шкіл (очевидно, саме ці курси й називались «Українським народним університетом»). Пізніше він *«зайняв посаду у Відділі охорони старовини й провадив тут розкопки печер на Звіринцю од Управління по забудованню Києва та його околиць. Тоді ж таки, сукупно з небіжчиком археологом А.Д. Ертелем, досліджував підземелля, мамутів та числені дюнові стоянки на околицях Києва»* [31, с. 1].

Дружина Г.Я. Стеллецького – Г.В. Супруненко, яка теж закінчила Московський Археологічний Інститут (1914 р.), ще у 1916 р. повернулась з дітьми з Москви до Лубен, де працювала вчителькою у приватній гімназії О.М. Климової. У 1918 р. вона працювала у шкільній управі, потім завідувала дитбудинком у с. Снітин на Лубенщині, викладала на курсах ліквідації неписьменності для червоноармійців, учителювала у сільських школах [4, с. 74–75]. На початку 1920 р. до Лубен з Києва переїхав і Г.Я. Стеллецький, де очолив заснований ним же ще 1 серпня 1918 р. «Український народний музей». Цей період свого життя він так описав у своїй автобіографії: *«Об'їхав і описав усі панські руїни Лубенщини й зібрав з недобитків та недогарків досить великий для повітового міста музей. За 3½ роки праці на Лубенщині за підтримкою й на кошти Совлади, провадив розкопки замку Вишневецького, розкопки*

могильників, городищ, майданів і таємничого схову в с. Хелепцях. Обійшов майже усі села, в яких прочитав двадцять п'ять лекцій на тему про історичні новини України й про місцеву старовину. Заснував по селах низку аматорських гуртків охорони старовини й занотував місцезнаходження дванадцяти мамутів Лубеничини. Здобуті колекції передав по акту до Лубнар Музею, в серпні 1923 р.» [31, с. 2].

Взагалі, лубенський період діяльності Г.Я. Стеллецького досить детально відображений у документах з НА ІА НАНУ. Це, в основному, листи, прохання та звіти про наукову роботу, надіслані Г.Я. Стеллецьким до УАН та ВУАК у період з 23.07.1921 р. по 8.08.1922 р. Навіть зважаючи на односторонній та дещо суб'єктивний характер цих документів (всі вони написані власною рукою Г.Я. Стеллецького), все ж необхідно визнати, що наявна у них інформація підтверджує надзвичайну енергійність та невгамовний характер цього дослідника, його намагання охопити пам'яткоохоронною роботою широкі верстви населення, талант популяризатора історичних знань, значний внесок у врятування багатьох історичних пам'яток та музейних цінностей.

Першим з цих документів є невеликий лист Г.Я. Стеллецького до УАН від 23 липня 1921 р. (нижче він наведений повністю – О.К.), в якому він пише: «Вважаючи на командіровку, одержану мною од Академії наук у 1919 р. за для досліду й охорони старовини на Полтавщині, мушу довести до відома Академії, що за цей термін мною засновано і відчинено на Лубеничині (у Лубнях): 1) Українського історичного музею (відчинена досі «Лубенська Галерія мистецтва»), 2. чотирі філії музею, 3. центральний архів Лубеничини, 4) наукову бібліотеку, 5) Укр. Т-во охорони пам'яток старовини Лубеничини, 6) Археологічно-мистецький гурток, і, вкупі з М.М. Павловим-Сільванським, 7) Комітет Науки та Культури на Лубнях і 8) філію Наукового Т-ва у Києві, що зараз при Академії Наук. Три секції – іст-філ, соц.-економ. і природнича – заклали собою перший семестр Лубенського університету. Іст.-археол. курси, під орудою Т-ва охорони, утворили екскурсію на могилу Шевченка, про наукові наслідки якої я зараз читаю цикл лекцій в Селбудинку.

Таким чином, як Київщина у 1919 р., так Полтавщина у 1920 р., простудійовані мною з боку старовини наочно. На черзі – дослідження пам'яток старовини Білорусії й Волині, для чого гадаю скористуватися двохмісячним відпуском.

Українську ж Академію Наук прохаю взяти, як і раніш, під свою егіду мої наукові досліді і дати відповідну наукову командіровку до Білорусії й Волині.

Голова Т-ва охорони старов., завлубмуз., вч. археол. Гнат Стеллецький» [18].

Через три дні (26 липня 1921 р.) Г.Я. Стеллецький звертається до УАН з черговим листом (нижче він наведений повністю – О.К.) з таким проханням: «Додаючи при цьому звіт про діяльність Лубенських наукових установ за рр. 1920–21 щиро прохаю Академію звернути свою високу увагу й прийняти під свій авторитетний протекторат цей науковий вогник життя Лубеничини, без чого, за можливим від'їздом головних діячів, він може цілковито завмерти.

Крім того, прохаю Укр. Академію Наук допомогти мені в моєму науковому завданню: зібрати як найбільше матеріалів по археології України шляхом особистих екскурсій і роз'їздів по її території й за для цього дати мені наукову командіровку на Білорусію й Волинь.

Нарешті, прохаю Академію зглянутись на мою посилену діяльність на користь рідної історії та археології й оказати моральну підтримку, удостоївши високої честі – звання члена-кореспондента Укр. Академії Наук.

Голова Укр. Т-ва охорони старов., зав. луб. муз., вчений археолог Гнат Стеллецький » [19].

До цього прохання Г.Я. Стеллецький додав «Звіт про діяльність наукових установ м. Лубень на Полтавщині», у якому зазначив, що 1 серпня 1918 р. у м. Лубнях було засновано музей, фундатором якого був вчений археолог Гнат Якович Стеллецький, який на той час перебував на службі у Вукописі. Коли на початку 1920 р. Г.Я. Стеллецький повернувся до Лубен, він очолив цей музей, який з цього моменту став осередком діяльності місцевих

культурно-наукових сил: *«Перш за все при музеї заснувалося «Українське Т-во охорони й досліджування пам'яток старовини й мистецтва на Лубнях», статута якого було затверджено без жадних перешкод. Т-во зробилось десницею музею, стягаючи до нього, безпосередньо і через своїх членів та агентів, речі й книжки зо всіх поруйнованих місцевостей та садиб повіту»*. Згідно зі звітом, протягом літа 1920-го р. було обстежено зруйновані чи пограбовані садиби практично усіх лубенських поміщиків, список яких Г.Я. Стеллецький наводить у звіті. У результаті в Лубнях склався досить великий як для повітового міста музей («Лубенський Український історичний музей») з такими відділами: археологічним, історичним, побутовим, галереєю образотворчого мистецтва, бібліотекою з археографічним відділом та центральним архівом Лубенщини. 1 лютого 1921 р. архів відокремився у самостійну установу, те ж саме відбулося й з бібліотекою. Однак, незабаром музей було перенесено з просторого приміщення колишньої чоловічої гімназії до менш зручного – колишнього повітового земства, хоч Г.Я. Стеллецький і намагався чинити спротив та писав клопотання до голови ВУЦВК Г.І. Петровського. Однак це не допомогло, і музей виселили, щоб розмістити в цьому приміщенні госпіталь для червоноармійців [6, арк. 182–186; 4, с. 79–80].

Незважаючи на це вже у червні 1921 р. було складено каталог музею й запрацювала «Лубенська галерія мистецтва». Ще раніше, на початку 1921 р., було відкрито міську філію музею – «Кірьяковський музей на Плютенцях», завідувачкою якого стала М.М. Ісаєвич, у майбутньому – друга дружина Г.Я. Стеллецького. Крім того, на кошти здраввідділу було відкрито окремий санітарно-освітній музей та закладено музейні філії по селах: імені Наливайка – у с. Засуллі, імені Л.О. Яновської – у с. Таранівщині, імені Д.Я. Самоквасова – у с. Хорошках.

Крім власне музейної роботи, Товариство охорони старовини вело й напружену наукову роботу. Згідно зі звітом Г.Я. Стеллецького, читались лекції у Горошині та Києві. У серпні 1920 р. разом з М.М. Павловим-Сильванським він заснував ще й «Комітета Науки та Культури на Лубнях», до складу якого увійшли *«представники усіх національно-культурно-наукових організацій м. Києва і який мав засідання що суботи через тиждень»* [6, арк. 187–188]. Тоді ж було засновано й Лубенську філію Українського Наукового Товариства у Києві, яка складалася із трьох секцій. Влаштовані цими секціями навесні 1921 р. тимчасові курси, на думку Г.Я. Стеллецького, стали підвалиною майбутнього Лубенського університету. Тому, *«Зазначене само по собі малює досить яскравими фарбами бучний розвій наукового життя на Лубнях, не дивлячись на тяжкі зовнішні умовини, як от постійні перешкоди що до академічного пайка, або з приводу друку: Ревком побажав був надрукувати доклад Г.Я. Стеллецького про Гаркушу, та не знайшов паперу!»* [6, арк. 189].

Характеризуючи розкопки на Лубенщині у 1920 та 1921 рр., Г.Я. Стеллецький пише, що вони проводились як силами учнів та слухачів різних курсів, так і *«мобілізованими на воскресники мешканцями Лубень, иноді до 300 чоловіка»*.

За цей термін було розкопано низку курганових могил кам'яної доби (на «Замковій Горі» над Лубнями), скитської (там же та в мгарськ. лісі) й словянської (в Снітині)» [6, арк. 190].

Уже 30 липня 1921 р., перебуваючи у Києві, Г.Я. Стеллецький пише прохання до Археологічної Комісії при УАН про «наукову командіровку за кордон», де зазначає: *«Мій науковий фах – археологія. Улюблена галузь на царині останньої – спелеологія. ... Немає на світі такого старого, з сім'ї історичних, народу, котрий би не мав своїх власних пам'яток підземної старовини. Таким є і нарід український. Та останній є дуже молодий в порівнянні з народами старої культури Сходу»* [17, арк. 155–155 зв.]. Коротко охарактеризувавши свої наукові мандрівки по країнах Сходу та Закавказзя, Г.Я. Стеллецький вказує, що їх наслідком стали лекційні курси спелеології та археології України, читані ним у різний час у різних навчальних закладах Москви, Києва та Лубен: *«Та археологія України з її спелеологією – дрібниця в порівнянні з основною науковою метою, яку я собі поставив: оглянути й досліджувати печери, – штучні й натуральні, особливо доісторичних часів, – усієї земної кулі»*.

... Проте, Сходу мною досліджено досить, в той час, як Захід залишається невичерпаним. Між тим, саме на Заході корінці спелеології, головним чином, у Франції. ... Ось ті мотиви, які змушують мене стати на цей тернистий шлях! ... На підставі всього вищезазначеного, щиро прохаю молоду Археологічну Комісію України, виходячи з відповідного § власного Статуту, дати мені, яко своєму членові й науковому співробітникові Української Академії Наук, трьохмісячну наукову командіровку за кордон (Франція), з послідуочим звітом.

Мушу додати, що з боку мови перешкод до наукової праці не буде, позаяк володію так мовою французською, як і есперанто» [17, арк. 156–156 зв.].

У верхньому лівому куті першої сторінки цього документу з НА ІА НАНУ міститься резолюція за підписом ученого секретаря Археологічної Секції В. Козловської: «На засіданні Арх. Секції 15 серпня 1921 р. було постановлено: позаяк сучасним завданням у I^ш чергу являється студіювання українських пам'яток старовини, то Секція утрудняється дати закордонну командіровку Г.Я. Стеллецькому» [17, арк. 155].

Не отримавши відрядження ні до Білорусі з Волинню, ні до Франції, Г.Я. Стеллецький натомість у серпні 1921 р. здійснив розвідкову експедицію по Наддніпрянщині, й 18 вересня 1921 р. з Крилова (Новогеоргіївськ) надіслав чергового листа до Археологічного Комітету УАН (нижче він наведений повністю – О.К.) такого змісту: «Маю шану повідомити, що археологічна експедиція, виражена для розвідок Укр. Акад. Наук і Київським Археологічним Інститутом у серпні 1921 р., набула важливих наукових результатів, а саме:

1. Констатовано шляхом розкопок наочність мамута в с. Андрусівці і з'ясовано умовини його продукційних розкопок.

2. Відкрито п'ять нових мамутів в районі с. Андрусівки й найближчих сел. Таборищівського мамута (майже повний кістяк) запаковано в II скринь й перевезено пароплавом до Кременчука, IX/18,921 (вставлено – О.К.) звідки буде переправлено у свій час до Укр. Академії Наук. Од решти мамутів взято зразкові кістки. Отже всього на правобережжжі од Києва до Кременчука мені відомо місценаходження десяти мамутів.

3. Відкрито шість городищ, з них два – неолітичних: у Воронівці (Тепляківське укріплення), та в Андрусівці, і два запоріжських коша: «Отаманський городок» та «Запорожська гулянка» (Андрусівка).

4. Відкрито чотирі дюнових стоянки кам'яної доби (сс. Коропівка, Подорожня, Андрусівка, Пеньківка) й острів «Церковище» на Тясміні – неолітична стоянка для полювання; на решті, селище кам'яної доби, з печерями, в урочищі «Вищепаново», під Андрусівкою.

5. Розкопано: могилу під Новогеоргіївським, плиту на полі під с. Таборищем, мамута в Андрусівці, зазначеного острова «Церковище» й могилу з річачами Б. Хмельницького під Андрусівкою.

6. Одночасно читаються по містах і селах лекції про мамута й кам'яну добу, засновуються й набуваються музеї (Кременчук, Крилів, Чигирин, Олександрія). Селяне лекціями цікавляться дуже й слухають з захопленням.

7. Лівобережжжа й половини не має тієї великої кількості пам'яток старовини історичної й первісної, як Правобережжжа.

Досліди продовжуються.

Археолог Гн. Я. Стеллецький» [16].

Наступний документ з НА ІА НАНУ, написаний рукою Г.Я. Стеллецького, – це звіт про діяльність Української наукової експедиції, датований 8 серпня 1922 р. Названа експедиція була проведена Г.Я. Стеллецьким з 1 вересня й майже до кінця грудня 1921 р. Початково вона організовувалась з обмеженою метою – «за для палеонтологічних розвідок про мамута, який одкрився випадково в с. Андрусівці на Кременчучщині». Однак, уже в Кременчуці ця розвідкова, з обмеженими завданнями, експедиція «набула характеру важливого наукового підприємства, завдяки, з одного боку, широким уповноваженням, наданим їй Крємгубнаросвітою що до організації повітових музеїв та комітетів охорони старовини, а з другого – наряду Опродкомарма про харчове утримання на місцях перебування» [7, арк. 36].

Згідно зі звітом Г.Я. Стеллецького, діяльність експедиції поділяється на три періоди: Крилівський (з 1 по 28 вересня 1921 р.), Чигиринський з Кам'янським (жовтень-листопад 1921 р.), Суботівський з Холодним Яром (грудень 1921 р.). Під час першого з них у Крилові було влаштовано музей під назвою «Крилівський музей старовини й мистецтва», знайдено 7 мамутів в околицях, зразки кісток взято до музею, розшукано цілого кістяка мамута з Варвариної балки під Криловим, виритого під час будування залізничної гілки у 1916 р. Кістки описано й у 11 скринях, вагою 72 пуди, відправлено Дніпром до Кременчука, а звідти до Києва, до музею УАН. Також відкрито 6 городищ (з них 3 неолітичних), 6 дюнових стоянок кам'яної доби, кілька неолітичних печер, селищ та ловецьких стоянок на островах р. Тясмина, констатовано 3 запорозьких коша, за допомогою «комтруда» розкопано «могилу» над Криловим та неолітичну стоянку на острові р. Тясмина під Андрусівкою. Про результати досліджень поінформоване місцеве громадянство у формі прилюдних лекцій у Крилові та с. Андрусівці.

Під час другого періоду експедиції спочатку, у жовтні, досліджувався Чигирин з околицями, а у листопаді – Кам'янка з околицями. Засновано «Чигиринський історичний музей імені Богдана Хмельницького», з комітетом з трьох осіб на чолі. При музеї закладено «Наукове товариство охорони пам'яток старовини й мистецтва», почесними членами якого обрано Г.Я. Стеллецького та священика Хрестовоздвиженського собору в Чигирині О.А. Єримовича. До музею Г.Я. Стеллецьким доставлено з Бужина чумацький маж, палеонтологічними розвідками виявлено 5 мамутів, археологічними – 3 неолітичних стоянки та 3 неолітичних городища. У Чигирині розкопано місце палаців Б. Хмельницького та митрополита Й. Нелюбовича-Тукальського, а також підземний хід з палацу Б. Хмельницького. Під Чигирином розкопано пошкоджену «скарбошукателями» могилу енеолітичної доби. У Кам'янці описано склад книжок з бібліотек околишніх відомих панських родин, в с. Боровиці досліджено місце табору, у зв'язку з чим прочитано місцевим селянам 2 прилюдні лекції, та по одній в Чигирині й Кам'янці, з демонстрацією знахідок.

Суботівський період експедиції, що припав на безсніжний грудень, на думку Г.Я. Стеллецького, «дав найближкучийши наукові наслідки». У с. Суботіві знайдено 2 мамутів (одного з них – у «Білому Яру» на гл. 1,5 аршина від поверхні), розкопано підземний хід поруч історичної кам'яної баби, досліджено маєток Б. Хмельницького, констатовано місце Шевченкового «Великого Льоху», ретельно обстежено «домовину України» – кам'яну церкву св. Іллі: *«В середині оббито стіну, на якій прибито мідяну табличку, що там, мовляв, поховано тіло Хмельницького. Оказалась звичайнісінька спекуляція великим йменням; саму табличку взято до музею»*. Г.Я. Стеллецький вважав найголовнішим відкриттям цієї експедиції виявлення залишків загубленого «останку» Богданового: *«На цвинтарі, перед олтарем Богданової церкви, стоїть два хрести, різаних з каміню і змальованих Тарасом. Під більшим з них, датованим 1799 р., розкопками одкрито в круглій ямі рештку спалених костей Богданових! Частина їх взята для демонстрації й доказу»* [7, арк. 36–40].

Г.Я. Стеллецький констатував також цілковиту недослідженість Холодного Яру, де ним обстежено городище з двома лініями валів, яке, на його думку, належало до кам'яної доби, але використовувалось і в скіфський час як багата грецька колонія, а за часів Юстиніана – як візантійська факторія, куди підпливали великі кораблі, *«остов одного такого корабля й зараз видно в намулі озера»*. Великі й складні «майдани» оглянуто під сс. Косаркою та Грушівкою, а у с. Медведівці констатовано *«типову неолітичну печерю»*.

Закінчуючи звіт, Г.Я. Стеллецький скромно відзначав: *«По своєму діапазону й науковим наслідкам зазначена експедиція по Вкраїні – перша після експедиції Гільденштедта 1774 р.»* [7, арк. 40–41]. Про її результати він зробив доповідь у січні 1922 р. у «Науковому Комітеті» в Харкові, а 11 березня 1922 р. опублікував у одній з харківських газет замітку під назвою «Тарас Шевченко про Богданову могилу», у якій зазначив: «Зараз на журливе запитання Тараса: – «де лежить останок славного Богдана?» – маємо змогу одповісти: «ось де!»

Той хрест, якого змалював Тарас, гадаючи, що під ним «останок» Богдана, має пізню дату «1799». Вже цього досить, щоб висмикнути ґрунт з-під народнього переказу.

Та я цим не задовольнився. Я вирішив зірвати ще одну історичну машкару і одкинуть народню легенду, на котрій базуються Шевченко з Грушевським, як негідную базу я розкопав могилу під Шевченковим хрестом!

Сталося це у листопаді 1922 р., коли вже земля промерзла майже на пів-аршина.

Власне кажучи, ніякої могили під хрестом не було: рівне місце, що поросло травою.

Проте, – кістяк оказався, – юнака років 15.

Здавалось, легенда впала, як безпідставна. Коли – ні!

Правобіч, в кінці ями, з'явилась рушена земля й цокнула кістка. Мене вдарило в серце! Я одпустив робітників, а на другий день, удосвіта, вже копався в ямі сам...

«Останок» Богдана – знайдено!

Докази – маю.

Але тут про них – немісце» [29].

З квітня 1922 р. Г.Я. Стелецький переніс діяльність експедиції (в одній своїй особі) на Лубенщину, де *«по мандату виконкома та освіти прочитано лекції по всіх волостях, переведено силами селян чи мало розкопок і одкрито багато слідів кам'яної доби та останки мамутів в сс: Гонцях (нові), Тарадинцях, Мгарі, Снітині, Литвяках, а всього на Україні 54 мамута»* [7, арк. 41].

Черкаська дослідниця Т. Нераденко високо оцінює діяльність Г.Я. Стелецького в цьому регіоні: «В 1921–1922 рр. в Суботові і Чигирині проводив археологічні розкопки Г.Я. Стелецький, вчений співробітник Української академії наук, професор-археолог, відомий широкому колу читачів завдяки його пошукам бібліотеки Івана Грозного. Йому належать пророчі слова: «... занепад гетьманської столиці, славнозвісного Чигирини – тимчасовий: його життя – в минулому і майбутньому». В 1921 році він був відряджений в с. Андрусівку Херсонської губернії для продовження пошуків залишків мамонтів. Розкопав декілька кістяків і відправивши їх до Києва, вчений не міг залишитися байдужим до Богданового краю, що знаходився поруч. Тож до кінця польового сезону 1921 року Г.Я. Стелецький побував у Шабельниках, Бужині, Чигирині, Суботові, Холодному Яру. Ця експедиція, за словами С. Яременка, була найпершою науковою силою, яка прибула в часи революції з метою ознайомлення з археологічно-історичними коштовностями Чигиринщини. В Суботові він розкопав поховання під кам'яним хрестом біля Іллінської церкви, прийнявши його спочатку за поховання Б. Хмельницького. В Чигирині виступив з лекціями. Завдяки широкій агітаційно-роз'яснювальній роботі, було зібрано колекцію старожитностей із Бужина, Боровиці, Калантаїва, Тіньок, Суботова, Шабельників, Андрусівки, Пілявки, Мельників, переданих до Чигиринського музею. Можна по-різному оцінювати діяльність вченого на Чигиринщині, на яку впливали бурхливий час, обставини революційних подій, запальні риси особистості. Але ми згідні з Н.В. Куксою, що не можна відняти у Стелецького великих заслуг у створенні збірки Чигиринського музею, у проведенні в краї різнобічної дослідницької і пам'яткоохоронної роботи. Особливу цінність становлять складені вченим звіти про результати археологічних розкопок, реєстри старожитностей, рекомендації з налагодження музейної роботи» [21, с. 13–14].

Деякі підсумки цієї «Української наукової експедиції», на нашу думку, підбиває лист за підписом голови ВУАК академіка О. Новицького, надісланий 21 травня 1925 р. до Центрального Пролетарського Музею Лубенщини (нижче він наведений повністю – О.К.), у якому зазначено:

«Складаючи дяку за надіслання списків придбань арх. іст. відділу ЦПМЛ, – зогляду на невпорядкованість інвентаря Музею, – ВУАК змушений продовжити термін представлення повних списків поступлень.

ВУАК просить Музей подати більш повні інформації за розкопки, переведені в останні роки Луб. Наук. Т-вом та Музеєм, бо ті відомости, що їх було подано в свій час до

Кабінету Ант. та Етн. – ВУАН, далеко не задовольняють. На підставі відомостей за розкопи попередніх років ВУАК вважає за необхідне попередити, що подібні розкопи навряд чи можна санкціонувати надалі.

Разом із тим ВУАК просить поінформувати про стан археологічних дослідів у цьому році /що намічено до вивчення, хто має переводити розшуки, де саме і т.п./ і подати списки осіб, кому можна доручити ті досліді.

Насамкінець, ВУАК просить подати адресу Г. Стелецького, що переведив розкопи в Лубнях і звіту не надіслав. За відомостями ВУАК-а гр. Стелецький перебуває в Москві» [15].

Дійсно, з кінця 1923 р. Г.Я. Стеллецький знаходився вже у Москві, куди він виїхав «з метою закінчення давно розпочатих наукових праць» [31, с. 2]. До Москви Г.Я. Стеллецький поїхав уже з другою дружиною – М.М. Ісаєвич, з якою він їздив у описану вище експедицію, про що вона згадує у листі до В. Буніної [20, с. 3]. За спогадами його доньки (від першого шлюбу) художниці Л.Г. Григор'євої, з Г.В. Супруненко вони «розійшлися по-інтелігентному, неофіційно» [4, с. 80].

Другий московський період життя Г.Я. Стеллецького є широковідомим, однак найменш висвітленими його епізодами є дві пошукові експедиції на Україну – у 1934 та 1939 рр. Перша з них була пов'язана з пошуками срібних копалень гетьмана Мазепи, друга – від Літературного музею – називалась «Слідами Ігоря Сіверського». За свідченням М. Ісаєвич – учасниці названої експедиції, «В 1939 г. он совершил экспедицию от Лит. музея «По следам похода князя Игоря Северского против половцев». В отчете по экспедиции он отстаивал мысль, что цель похода Игоря была патриотическая, стремление объединить родную землю» [8, с. 2]. Крім того, у листі до В. Буніної, вона писала: «Монография «По следам Игоря Северского», в числе других рукописей хранится в ГосЛитарх. Если хотите, я Вам пришлю 4 тетради об этой экспедиции, но он писал карандашом, с многими перечеркиваниями и поправками. Архивистов не смущают никакие неудобочитаемые рукописи. Если у Ваших сотрудников будет желание и терпение разобрать эти тетради, то кое что интересное можно в них найти. Я тоже писала заметки об этой экспедиции, но чисто бытовые, т.к. на мне лежал гл. обр. быт. Есть и карта к этому вопросу» [20, с. 9]. Доля цих паперів невідома, можливо, вони були надіслані до Лубенського музею у 1951 р., а, можливо, потрапили до Російського державного архіву літератури та мистецтва (РГАЛИ) у ф. 823. Очевидно, зацікавлення Г.Я. Стеллецького цією темою, спроби перекладу «Слова о полку Ігоревім» сучасною російською мовою були пов'язані з його близькими родинними стосунками з В.І. Стеллецьким – відомим фахівцем у цій галузі та перекладачем «Слова». М. Ісаєвич згадує у листі такий цікавий факт: «И.Я. пробовал переводить Слово о полку Игореве. Владея стихом, я ему помогала. Нас поразило место «растекашася мыслию по дереву». ... И.Я. стал рыться в архивах и выискал, что на древнем славянском языке белка называлась «мышь». Теперь стало понятно: белкой разбежался по дереву. Потом мы обратили внимание на выражение «под трубами повиты». ... Вспомнилось, что по украински «повити» значит родить. ... гораздо естественнее в переводе сказать «Под трубами рождены», чем «Под трубами пленаты». И.Я. заявил эти два соображения в о-ве изучения Слова о полку Игореве. Приняли к сведению с большим интересом. ... Недавно вышел в свет перевод Сл. о пол. Иг. племянника И.Я. Влад. Ив. Стеллецкого. Он использовал эти данные в своем переводе» [20, с. 9–10].

Наведені документи з НА ІА НАНУ та ЛКМ, у сукупності з вже опублікованими документами з Лубенського міського державного архіву, Черкаського краєзнавчого музею та Державного архіву Черкаської обл., дозволяють скласти певне уявлення про внесок Г.Я. Стеллецького у дослідження археологічних пам'яток України. Перше, що кидається в очі – це його настійливе намагання зробити якимось величезне відкриття й повідомити про нього якомога більшій кількості оточуючих, у першу чергу – людям абсолютно не підготовленим до сприйняття і правильного розуміння мети і завдань археологічних досліджень. Особливо показовим у цьому сенсі є приклад «з'ясування історичної тайни Богдана», результати якого сам Г.Я. Стеллецький вважав чи не найвищим своїм досягненням в археології України,

і який було детально проаналізовано у публікаціях Н.В. Кукси [9; 10; 11; 12; 13; 14]. Використовуючи скарбушукатький ентузіазм простих мешканців Лубен, Г.Я. Стеллецький, мабуть, уперше у вітчизняній археологічній практиці використав комуністичні «воскресники» для проведення досліджень. Однак, одночасне використання до 300 робітників, засліплених бажанням знайти скарби Я. Вишневецького, неминуче перетворювало ці так звані розкопки (при одному керівникові) у неконтрольоване розривання міського валу без будь-якої фіксації. Напіваматорський характер досліджень Г.Я. Стеллецького, відсутність звітної документації, поверховість багатьох висновків, очевидно, слід пов'язувати як з «післядипломністю» його археологічної освіти, так із особливостями його своєрідної натури (чого варті хоча б зйомки в епізодичній ролі у фільмі Юлія Райзмана «Поезд идет на восток» («Мосфільм», 1947 р.), майже за рік до смерті) [8, с. 5]. Разом з тим, завдяки його непосидючому та авантюрному характеру, Г.Я. Стеллецький зміг багато зробити на ниві охорони вітчизняної культурної спадщини у складних умовах громадянської війни. Не слід забувати, що, наприклад, археологічні дослідження 1921 р. на Чигиринщині (у тому числі й дослідження у Холодному Ярі) Г.Я. Стеллецький проводив у той же період, коли відбувались запеклі сутички повстанців Холодноярської республіки з червоноармійськими частинами та каральними загонами.

Як відомо, на початку Великої Вітчизняної війни Г.Я. Стеллецький, передбачаючи свою можливу швидку смерть, написав у своєму заповіті: «...Похоронить мене завещаю без кремації, на рідній Україні, на Лысой горе, под г. Лубнами, в разрытой скифской могиле и водрузить каменную бабу с надписью: «Спелеолог Стеллецкий. 1878–194...»...» [39]. Очевидно, він хотів бути похованим у розкопаному ним кургані скіфського часу під м. Лубнами. Однак, цього не сталося.

ДОДАТОК. ДОКУМЕНТИ З ФОНДІВ ЛКМ.

1. Копія з автобіографії Г.Я. Стеллецького (21. 11. 1923 р.) (рукопис).

копія. 1923

XI. 21.

Curriculum vitae

Гнат Яковлевич Стеллецький

Народився в с. Григорівці, Олександровського повіту, на Катеринославщині, у 1878 р., в духовній сім'ї. З ніжних років перекочував з батьками на Харківщину, в с. Балаклею, Змієвського повіту. Освіту отримав – початкову на селі, середню в з Харкові, вищу у Києві, р. 1905, а р. 1910 скінчив Московський Археологічний Інститут зі званням вченого археолога і в тому ж таки Інституті, після професорської дисертації, викладав лекції по археології Сходу в 1915–16 рр.

З р. 1905 мандрував з науковою метою по Близькому Сходові: Балканах, Єгипту, Сирії й М. Азії, при чому біля двох років прожив в Назареті та Єрусалимі, уважно студіюючи з осібно печерний світ.

З р. 1908 осів на Москві, славнозвісним археологом проф. Д.Я. Самоквасовим прийнятий на службу до Моск. Архиву Мін. Юстиції.

Другим моїм навчителем по практичній археології був відомий московський археолог В.А. Городцов.

Предметом моєї наукової праці в Архиві, по-за офіційними канцелярськими обов'язками, було, за допомогою директора Архива, проф. Д.В. Цветаєва, збирання, через Мін-во Вн. справ, відомостей про пам'ятки старовини, підземні з осібно, зі всієї колишньої Російської Імперії. Матер'ялів збіглося сила, до видання вже готувався великий том. В тому ж таки Архиві мені пощастило зібрати разючі документи про знаходження книгозбірки Івана Лютотова в підземеллях московського Кремля.

Брав участь в Археологічних з'їздах, при чому для Чернігівського провадив розкопки по дорученню і на кошти Д.Я. Самоквасова, могильників і городища в м. Снітині на Лубенщині, у р. 1908; для Новгородського З'їзду, по дорученню Моск. Археол. Тов-ва, на цвинтарі Київсько-Софійського Собору і замку Вишневецького в м. Лубнях; для Псковського з'їзду – який не відбувся, – досліджував Прибалтику на кошти Моск. Археол. Т-ва.

На прикінці 1916 добровольцем, з науковою метою, подався до Кавказу, де Головним Управлінням завойованих країн Туреччини в Тіфлісі був запроханий на посаду археолога, з дорученням утворити археологічну експедицію в прифронтовій смузі Трапезунд – Багдад. Але встиг я пройти лише турецьку Вірменію, тримаючись слідів «Десяти тисяч» Ксенофонта: Трапезунд – Болібурт – Гепір – Ерзерум – Карс – Александрополь – Каракілісса – Меланерт – Муш – Бітліс. Експедиція закінчилась на початку 1918 р., коли я переїхав до Києва. Тут влітку читав лекції по археології України на курсах для вчителів середніх шкіл, а потім зайняв посаду у Відділі охорони старовини й провадив тут розкопки печер на Звіринцю од Управління по забудованню Києва та його околиць. Тоді ж таки, сукупно з небіжчиком археологом А.Д. Ертелем, досліджував підземелля, мамутів та числені дюнові стоянки на околицях Києва.

З початку р. 1920 працював у Лубнях на чолі Укр. нар. Музею, котрого сам заснував 1 серпня 1918 р. Обїхав і описав усі панські руїни Лубеничини й зібрав з недобитків та недогарків досить великий для повітового міста музей. За 3^¼ роки праці на Лубеничині, за підтримкою й на кошти Совлади, провадив розкопки замку Вишневецького, розкопки могильників, городищ, майданів і таємничого схову в с. Хелепцях. Обїйшов майже усі села, в яких прочитав двадцять п'ять лекцій на тему про історичні новини України й про місцеву старовину. Заснував по селах низку аматорських гуртків охорони старовини й занотував місценаходження дванадцяти мамутів Лубеничини. Здобуті колекції передав по акту до ЛубнарМузею, в серпні 1923 р.

У р. 1921 утворив археологічну екскурсію учнів істор.-філологічних курсів з Лубень на могилу Шевченка й до Київa. У Київi одержав командіровку од Всеукр. Акад. наук і Київськ. Археол. Інституту для огляду мамута в с. Андрусівці на Київщині. Ця розвідкова експедиція в Кременчуці була підтримана місцевою владою й перетворилася у піврічну археологічну експедицію по Правобережжю. Експедиція дала багаті наслідки: знайдено багато невідомих науці городищ, могил, неоліт. стоянок то що; переведено розкопки в Крилові, Чигирині, Суботові, Холодному Яру. Знайдено місценаходження 21 мамута, розкопано останок Б. Хмільницького в Суботові, знайдено місценаходження його-таки «Великого Льоху», й засновано низку музеїв по країні. Цілий кістяк мамута з під Криліва, вагою в 72 п., переслано пароплавом до зоологоммузею Укр. Акад. Наук у Київi.

В осені 1923 р. я виїхав до Москви, з метою закінчення давно розпочатих наукових праць, де став читати лекції в Військовій Акад. РККА і І Держуніверситеті.

2. Доповідь М.М. Ісаєвич на тему: «Кем был И.Я. Стеллецкий», прочитана на присвяченому його пам'яті засіданні (рукопис).

Кем был И.Я. Стеллецкий

(Доклад, читаний на посв.его памяти засіданні КВППНР) (нерозбірливо – О.К.)

11 ноября 1949 г. скончался старейший археолог, организатор нескольких научных обществ в Москве и на Украине, основатель краеведческих музеев во многих городах Советского Союза, профессор Игнатий Яковлевич Стеллецкий.

Родился он 29/1 ст. ст. 1878 г. в г. Запорожье (закреслено – О.К.) с. Григорьевке Александр. уезда (вставлено – О.К.), тогдашней Екатериносл. губ. Среднее образование получил в Харькове, высшее в Киеве, где, по окончании, защитил диссертацию на первую ученую степень. Это был человек широкого умственного и творческого диапазона, всю жизнь ходивший нехоженой тропой, пролагавший новые пути в науке.

С детства он интересовался стариной, а особенно провалами, пещерами, колодцами, постоянно заглядывая в них, за что ему не раз попадало от отца, не угадывавшего в нем будущего ученого. Окончив учебу, он устремился в Палестину, как к источнику древностей, обильному многочисленными подземными тайнами. Там он произвел много исследований, отыскал таинственную крепость – пещеру Иотапаты, связанную с Иосифом Флавием, которую много ученых искали и не могли найти, пещеру Адуламы, столь же таинственную и труднодоступную.

В процессе этих работ он вполне осознал себя прирожденным археологом-подземником. Это побудило его пройти недавно открывшийся в Москве Археологический Институт, который он окончил блестяще в 1910 г. Защитив вскоре профессорскую диссертацию, он сделался действительным членом Института.

До революции он был профессором Археол. Ин., читая лекции по подземной (закреслено – О.К.) археологии Востока (вставлено – О.К.). С того же времени он на всю жизнь посвятил себя своей любимой науке. Того, над чем работали другие археологи ему было мало. Его тянуло изучать все то, что было еще не открытым или спорным в науке.

Последние годы его жизни ему было присвоено звание спелеолога (пещероведа), т.к. он сосредоточился именно в этой отрасли археологии.

Работал он всю свою жизнь самозабвенно, не считаясь ни с какими препятствиями и опасностями для жизни.

Он совершал большие поисковые экспедиции, во время которых делал много открытий. Изъездив и исходив пешком всю Украину, он зафиксировал и обследовал много пещер и подземелий, еще не открытых наукой и отразил свои открытия в готовой к печати книге «Подземная Украина» и в многочисленных лекциях, публичных и закрытых.

Его привлекал Кавказ своей мрачной романтикой и такими труднодоступными ущельями, куда не ступала человеческая нога.

Способы проникновения в них он изобретал отчаянные, вроде перепрыгивания через пропасть раскачиваясь на висевшей над ней клюке. Пешеход он был исключительной выносливости. 53^х лет, проводя кавказскую экспедицию, делал переходы через крутые и высокие горы, труднодоступные для обычного туриста.

Все это он так же отразил в литературе: газетных и журнальных статьях, брошюре: «По забытому Кавказу», изданной Российским О-вом Туристов и в лекциях, публичных и закрытых.

В 1939 г. он совершил экспедицию от Лит. музея «По следам похода князя Игоря Северского против половцев». В отчете по экспедиции он отстаивал мысль, что цель похода Игоря была патриотическая, стремление объединить родную землю.

В Российское Общество Туристов, активным членом которого он состоял, он вдохнул свою спелеологическую душу и все экскурсии этого общества невольно превращались в спелеологические разведки. Был найден пещерный город на р. Пахре и многое другое. Нет возможности, хотя бы кратко описать все его открытия, неожиданные и интересные для всех.

Излюбленной идеей всей его жизни, особенно последних лет, были поиски библиотеки Ивана Грозного, замурованной в тайниках кремлевских подземелий. По предложению правительства он, в течение года, производил там раскопки и, по пути к библиотеке, сделал много ценных открытий, одним из которых является открытие водной цистерны, которой пользуются и теперь. Война прервала эти работы. А смерть оставила вопрос открытым. Во время строительства Метро он работал в Метрострое. Собрал много фрагментов неолитической посуды и устроил временный музей метрополитена у себя в квартире.

Кроме библиотеки Грозного, основной идеей его жизни было утверждение, будто первобытные люди не только жили в пещерах, но, размножаясь, расширяли их, прокапывая подземные коридоры, и, углубляясь все дальше, устраивали себе новые жилища, превращавшиеся постепенно в целые пещерные города, которыми, впоследствии, пользовались каменоломы. Эта идея искусственных пещер проста, понятна, логична.

Однако, он был в этом отношении новатором, т. к. эти пещерные города простираются на много километров вглубь и никто, до него, не решался в них проникать. Среди маститых ученых не находилось обладающих той смелостью и бесстрашием, какими обладал он. Никто не мог решиться, обвязав себя веревкой, как делал он, пробираться подземными коридорами все дальше и дальше, не видя этим подземным сооружениям конца. Ученые видели только начала подземелий, уже превращенные в каменоломни и потерявшие следы пребывания в них человека. Он же приносил черепки неолитической посуды и другие предметы домашнего быта пещерного человека из далеких глубин. Он неизменно и упорно приглашал ученых пройти с ним все эти подземные коридоры и залы, но они не решались на такой рискованный шаг. Один даже наивно заметил: «Там грязно». «Что это вы нас посылаете туда, куда раньше и каторжников не посылали», ворчал другой.

Однако правительство шло навстречу его научным исканиям и давало ему и средства, и рабочую силу. Он часто и успешно выполнял секретные правительственные задания, неизвестные широкому кругу.

Особенно интересуясь неолитом, он соприкасался со многими сторонами геологии, обнаруживая солидные знания и в этой области. Во время войны 41 года он работал в «Спецкомиссии» Геологического Института, возглавляемой акад. Ферсманом, и много времени и труда посвятил поискам полезных ископаемых. В одной из поисковых экспедиций он обнаружил новое месторождение нефти.

Прочитав в одном из французских журналов об открытии неолитической азбуки и находя следы ее в откапываемых им неолитических предметах, он утвердился в полной уверенности существования этой азбуки.

Последние годы своей жизни он работал в 1^м Московском Университете в спелеологической станции. На этой работе и застигла его тяжелая болезнь и последовавшая за ней смерть.

Обо всем им открытом и изученном, он просто, ясно и красноречиво рассказывал в своих лекциях и в журнальных и газетных статьях. Слушая его лекции, полные энтузиазма, убежденности и живого творческого огня, молодежь загоралась и готова была, вооружившись лопатами, идти за ним в любое подземелье.

Он широко пользовался этим молодым горением и его исследования, с такою помощью, становились еще более эффективными.

Его статьи вызывали многочисленные отклики со всех концов Советского Союза. Ему писали, задавая разные вопросы по существу затронутых им проблем и он неизменно и подробно всем отвечал. В результате этого завязалась прочная переписка с одним из жителей далекой Карагандинской обл., превратившаяся в крепкий дружеский союз. И люди, никогда не видевшие друг друга, на почве творчества этого спелеолога-энтузиаста, стали между собою родными и близкими. Теплая дружеская научная переписка продолжалась в течение 5 лет, до самой его смерти.

Другой отклик на его статьи был не менее интересным.

Уже в мае 49 г., во время его тяжелой болезни, журнал «Наука и жизнь» переслал ему, полученную редакцией, открытку одного научного работника из гор. Уральска, в кот. последний спрашивает, когда же в журнале опять появится статья проф. Стеллецкого о библиотеке Грозного. Предыдущая статья по этому вопросу крайне заинтересовала названного н. работника и он спрашивает что сделано и делается по этому вопросу. Больной уже не мог ответить на эту открытку, что непременно бы сделать раньше, и ответить пришлось мне. В результате этого возникла частая и подробная дружеская переписка, хотя и односторонняя.

Нового научного друга не смущала безответность его корреспондента. Он писал ему обо всем, что могло заинтересовать хотя и тяжело больного, но бодрого духом спелеолога. Выражая надежду на выздоровление Игнатия Яковлевича и продолжение его работ, новый друг и утешал, и развлекал его. Сообщение о смерти Игнатия Яковлевича потрясло его, хотя он никогда И. Я. и не видел и не имел от него ни одной строчки. «Большого человека не стало», восклицает он в теплом письме ко мне.

Все это говорит о том, что любовь к труду в любимой области энтузиазм, самоотверженность и убежденность в правоте своих идей занимает и привлекает сердца.

Было много нового (вставлено – О.К.) внесено Игнатием Яковлевичем и в области истории особенно в истории Украины. Он нашел подлинное место погребения Богдана Хмельницкого. Сорвав медную доску с надписью: «Здесь погребено тело Хмельницкого» с одной из стен церкви в Суботове, он не обнаружил никакого углубления в этой стене. Она была совершенно гладкая, нетронутая и никакого погребения в ней не было. Он нашел в том же Суботове, при раскопке круглой ямы около церкви, обожженные кости Хмельницкого и, таким образом, опроверг существовавшее до тех пор заблуждение. Писал он об этом в газетах и упоминал в лекциях.

Путешествуя по пушкинским и лермонтовским местам, он открыл много нового в их жизни, о чем напечатал ряд статей и прочитал несколько лекций.

Последним его трудом была книга под названием: «Новая энциклопедия ума. Словарь жизненных мыслей всех времен и народов».

Из каждой прочитанной книги он выписывал на отдельных карточках поразившие его мысли, попутно систематизируя их. Получилась солидная, в 9 тысяч высказываний, картотека. Работа эта, по своему существу, не могла иметь конца, т. к. постоянно выходят в свет новые книги. Труд этот, оригинальный по замыслу, может быть полезным справочником по разным вопросам.

У Игнатия Яковлевича был темперамент романтика и его ученики и последователи называли его «археологом-поэтом».

Он был хорошим общественником: читал бесплатные лекции в школах, фабриках, клубах, военных учреждениях, госпиталях. Во время войны 41 г. был начальником пожарной охраны.

Все ночи бомбардировок, несмотря на свои 63 года, проводил на крышах, потушил несколько бомб и горящий трамвай, за что получил медаль «За оборону Москвы».

Многие стороны его одаренной натуры не получили развития. Он хорошо рисовал. Разрисовал стены, окна и двери в своей квартире. Приятным басом пел свои любимые украинские песни, сам себе аккомпанируя. В молодости много раз выступал в любительских спектаклях, а в старости снимался в Мосфильме. Его можно увидеть в картине: «Поезд идет на восток».

В личной жизни это был человек самых скромных привычек (даже не курил), бессеребренник, замкнутый, молчаливый, ни одной минуты не проводивший без дела, даже в трамвае и идя по улице он читал. И дома, и в санаториях, и в домах отдыха он писал целыми днями и ночами. Никогда ночью не спал больше 4-5 часов и никогда не отдыхал днем. Он был хорошим семьянином, нежным и любящим отцом. Любил животных и цветы. Даже на непригодной земле при доме, в котором жил, он, выкорчевав камни развел маленький садик и писал в нем, с котенком на шее.

Он был человеком большой и широкой души, терпимым к людям и великодушным. Его чистая душа, благородство, неиссякаемая бодрость духа и воля к жизни и творчеству всю жизнь привлекали к нему сердца.

3. Лист М. Ісаєвич до В. Буніної від 20 березня 1951 р. (рукопис).

20/III-51 г. Уважаемая Вера Григорьевна!

В моей посылке Вы, я думаю, нашли часть ответов на Ваши вопросы. С большим удовольствием дополню, что смогу.

1. Евгений Юлианович Перфецкий, филолог, молодой еще тогда человек, появился в Лубнах во время гражданской войны. Приблиз. в 23 г. ему была предложена кафедра в Болгарии, куда он и уехал. Для музея, как для такового, т. е. в тесном смысле, он не сделал ничего. Но, совместно с Игн. Як. и Павловым-Сильванским, он основал, при музее, научное о-во, принятое под покровительство Киевской Акад. Наук. Он был председателем филологической секции, И. Я. его заместителем, Пав.-Сильв. – председателем юридической секции. Перфецкий часто выступал с литературными докладами, очень интересными. Особенно у него хорошо выходили доклады об Ибсене, о Норе.

2. Игн. Як. имел много общественных работ: 1) читал бесплатные лекции в Москве и на выезд, по командировкам Дома Ученых.

2) Водил экскурсии пионеров по историческим местам.

3) Давал консультации по своей специальности студентам.

4) Был делегирован неск. раз на археол. съезды.

5) По командировкам Секции научных работников каждую весну ассистировал на школьных экзаменах и писал отчеты.

Всего я и не припомню. Во время бомбардировок Москвы был нач. пожарной охраны, потушил неск. бомб, горящий трамвай, пресек пожар в Доме Ученых. Получил медаль за обор. Москвы. Был одним из основателей и активным членом кассы взаимопомощи пенсионеров научных работников. Вел там трудную работу секретаря педагогической комиссии, был членом лекторской группы, культурной комиссии, архивной и мемуарной секций, читал бесплатные лекции от кассы.

В моих возможностях заменить его оказалась только касса. Я состою в ней в культурной комиссии и в архивной секции. Считаюсь активисткой. Он был членом науч. о-ва при Музее истории и реконструкции Москвы. Из уважения к нему и мне присылают повестки и я посещаю заседания.

Много лет он бесплатно работал в Историческом музее в качестве старшего научного сотрудника.

Во время войны он состоял на штатной службе в «Спецкомиссии» в Геологическом Ин-те, возглавляемой акад. Ферсманом.

Последние годы жизни он работал в I МГУ в спелеологической станции. Это была тоже штатная должность. Больше всего он любил читать публичные лекции. Был членом о-ва по распр. политических и научных знаний, читал лекции в Политехн. музее.

3. Я охотно буду давать Вам сведения обо всем, что знаю.

В Лубнах был ученый Янушевский. После его смерти И. Я. спас кое что из его расхищаемого архива. Не знаю, отдал ли он все, что удалось спасти, в музей. Кое что из этого архива было у нас. Я послала, что было, Вам. Еще остались три конторские книги, озаглавленные «Заметки по географии Украины». Если Вас они интересуют, я их Вам отправлю посылкой. Для бандероли они слишком велики и тяжелы. Книги я Вам послала бандеролью.

При Луб. музее было не только упоминаемое о-во, было еще и другое, основанное Игнатием Яковл. Называлось оно «Лубенське Наукове Т-во охорони пам'яток старовини та мистецтва». Он был председателем, я секретарем. От этого общества мы и ездили в экспедицию за мамонтами.

4. К сожалению, большой книги, дневника музея, я не нашла. Но я Вам послала много материала по истории музея и у Вас должна получиться ясная картина его основания и жизни.

Повторю вкратце. Игн. Як. появился в Лубнах в 1908 г. Он то приезжал туда на каникулы, то уезжал на зиму в Москву, где он был сначала студентом, потом профессором Археолог. Ин-та. Заветной его мечтой было основать в Лубнах краеведческий музей с археологическим уклоном. Он долго и упорно этого добивался. В основу он хотел положить музей Скаржинской, вывезенный потом в Полтаву. Но, до революции, городские власти отклоняли все его ходатайства, мотивируя тем, что у города нет средств для содержания музея, да и вообще он никому не нужен.

В 1918 г. ему удалось осуществить свое желание. Я Вам уже писала как он начал его устраивать и что было положено в основу. Он был единственным и инициатором, и организатором музея. У него были технические помощники. Некоторых из них Вы, наверное, знаете. Напр. Шапоренко. Был еще Ситниченко и Очеретько. Оба они всегда участвовали в его раскопках и походах в усадьбы и приносили находки на своих плечах.

5. Вот и получился большой музей. Первым помещением его и была мужская гимназия. С тем музеем, что Вы упоминаете, он не имел ничего общего. До революции в мужской гимназии был музей хоть и большой, но чисто учебный. Такие музеи были во всех гимназиях.

Судьбы того музея я не знаю. Скорее всего его растащили вначале революции.

Из посланной мною переписки Вы знаете какие мытарства претерпел музей, созданный Игнатием Яковл. и сколько последний положил сил и энергии для его спасения. В нем и пожар как-то летом начался, И. Я. сразу же его потушил собственными руками. Ничто не сгорело.

А сколько крови ему перепортил отнимавший и, в конце концов, отнявший помещение госпиталь! Музей перетащили в помещение бывшей Земской Управы. Оно было меньше и хуже, чем в гимназии. Дальнейшей судьбы его я не знаю. Возможно, что кое что из гимназического музея и осталось не растащенным и соединилось с новым. Но, во всяком случае, старого было очень мало.

Что касается коллекций Кирьякова, то Игн. Як. уговорил их владельца присоединить их к основному музею в качестве филиального отделения. Это и было совершено. Но коллекции в основной музей не перевозились и остались на месте.

Я была назначена заведующей этого филиала и ходила на службу в дом Кирьякова. Уже мы были в Москве, когда умер Кирьяков и его сын отобрал эти коллекции обратно. Я приезжала в Лубны и мне об этом рассказывали.

6. С большим удовольствием прочитала, что Вас интересуют пещеры и подземелья. Скорблю, что он не может прочитать этого вопроса. Ведь пещеры и подземелья – это большая рана всей его жизни. Расгадка этой его боли и находится в Вашей фразе: «в литературе о таковых нигде нет данных». Это отсутствие данных и является результатом того пренебрежения, с которым ученые относились, да и теперь еще относятся, к вопросу, именно, о пещерах и подземельях.

У них просто какое-то предубеждение к этой области археологии. Занимаются курганами, отчасти городищами, а где жизнь наталкивает на пещеры и подземелья там они отворачивались и продолжают отворачиваться и до сих пор. В археологии, как в науке, еще и сейчас много косности даже и в Москве. В «Известиях» от 30/XII - за 1949 г. была характерная заметка п. з. «Поддержать ученого новатора». В ней говорится о том, как преследовал, как не давал ходу Ин-т материальной культуры своему сотруднику Герасимову, открывшему способ восстанавливать по черепу мягкие части лица. Так бы его и затравили, если бы за него не заступились ученые других институтов, поддержавшие его и давшие ему возможность закончить свои исследования в стенах своих ин-тов. И он прославился, читал много лекций о своих открытиях. Этот же самый МОГАИМК жестоко преследовал и Игнатия Яковл. именно за пещеры и подземелья. Когда начали строить метро, И. Я. был командирован на эти работы и собрал столько ценных археологических предметов, что положил начало музею метро. Археологи МОГАИМК'а всячески ему мешали, т. что он вынужден был устроить музей метро в стенах кабинета в своей квартире. И только благодаря ходатайству его перед

правительством, последнее дало распоряжение основать музей метро. Археологи озлились. Но в полное бешенство они пришли тогда, когда И. Я. был приглашен на работу в Кремль для раскопок кремлевских тайников. Сколько было походов против него именно из-за тайников, из-за пещер и подземельев! Но правительство взяло его под свою защиту и он много и продуктивно работал именно по заданию правительства. Вот поэтому в литературе и нет нигде данных, что даже слова только «пещеры и подземелья» многих ученых приводят в бешенство. Но и среди ученых было у Игн. Як. много адептов. Напр. весь Исторический музей, где и хранятся все его коллекции. Что касается до Полтавщины, то он их нашел очень много в разных селах. Особенно богато ими село Хелепци под Лубнами. Много их потому, что они обойдены наукой и ждут своего Колумба. Много по этому вопросу я не могу Вам сообщить, т. к. все рукописи, а их очень много, хранятся в ГосЛитархиве. Вы писали туда. Есть ли какой-нибудь ответ? А также и от Ист. Муз. Я как-нибудь съезжу в оба эти места и узнаю устроили ли они витрину в Ист. муз. и готова ли архивная опись трудов.

7. Совершенно верно Вам сообщили, что кусок бивня мамонта из Гонцов. Очень только грустно и обидно, что так замолчали о том, кто же его там нашел и доставил в Музей. И. Я. достоин большей памяти в Лубнах, для которых он так много сделал и он ничем не заслужил такого забвенья. Или из тех, кто его знал, совсем уже никого не осталось?

8. Меня удивляет, как литература молчит о таком крупном событии, как доставка мамонта в Киев. От самого И. Я. я слышала, что составили весь скелет и он оказался таким высоким, что пришлось делать отверстие в потолке.

Бессовестно поступил Титаренко! Он влился в нашу экспедицию только в Крылове, только присутствовал при работах, сам ничего не сделал. И. Я., как руководитель экспедиции, поручил Титаренко отвезти 11 ящиков с костями мамонта в Киев и только потому, что, продолжая экспедицию, сам поехал дальше. А Титаренко имел наглость даже не вспомнить о Стеллецком и приписать открытие себе. И. Я. не был честолюбив и отнесся к этому равнодушно.

9. Монография «По следам Игоря Северского», в числе других рукописей хранится в ГосЛитарх. Если хотите, я Вам пошлю 4 тетради об этой экспедиции, но он писал карандашом, с многими перечеркиваниями и поправками. Архивистов не смущают никакие неудобочитаемые рукописи. Если у Ваших сотрудников будет желание и терпение разобрать эти тетради, то кое что интересное можно в них найти. Я тоже писала заметки об этой экспедиции, но чисто бытовые, т. к. на мне лежал гл. обр. быт. Есть и карта к этому вопросу.

И. Я. пробовал переводить Слово о полку Игоревом. Владея стихом, я ему помогала. Нас поразило место «растекашася мыслию по древу». Само по себе выражение это кажется странным, а тут еще к мысли примешивается общество разных зверей. Нас это заинтересовало: нет ли тут какой-ниб. ошибки со стороны переписчика. И. Я. стал рыться в архивах и выискал, что на древнем славянском языке белка называлась «мысь». Теперь стало понятно: белкой разбежался по дереву. Потом мы обратили внимание на выражение «под трубами повиты». Также показалось странным зачем матери надо было пеленать своих детей под трубами. Вспомнилось, что по украински «повити» значит родить. У Шевченка есть слова «Повила мене мати». И вот гораздо естественнее в переводе сказать «Под трубами рождены», чем: «Под трубами пеленаты».

И. Я. заявил эти два соображения в о-ве изучения Слова о полку Игореве. Приняли к сведению с большим интересом. Об этом прекрасном памятнике литература так громадна, но никому не пришли в голову эти такие простые мысли. Недавно вышел в свет перевод Сл. о пол. Иг. племянника И. Я. Влад. Ив. Стеллецкого. Он использовал эти данные в своем переводе.

10. Надежда Матвеевна, по мужу Кибальчич была незаконной дочерью укр. писателя Симонова Notis (вставлено – О.К.) и Надежды Михайловны Белозерской. Она была старшей дочерью, у нее было три младших сестры.

Мать (закреслено – О.К.) Сестра (вставлено – О.К.) Белозерской, Александра Михайловна, писательница Ганна Барвінок, была женой знаменитого Пантелеймона Куліша. Племянницы ее очень любили и называли «Мама Саша». У Куліша была воспитанница Маша. Она вышла замуж за Щербачева и у них был сын, названный в честь Куліша Пантелеймоном и несколько дочерей. Старшая из них была известная укр. писательница, Любовь Александровна (по мужу) Яновская. Это в литературе неизвестно. Я же это знаю, т. к. лично была знакома с Яновской, с которой была дружна моя мать. Писательница, Над. Мат. Кибальчич разошлась со своим мужем, возможно, что он и был революционер, или кто ниб. из его родственников. Козловский был мужем дочери Над. Мат. Кибальчич, Надежды Константиновны, тоже писательницы (вставлено – О.К.). Он утонул и его жена, от горя, лишила себя жизни. Была она молодая и очень красивая. С матерью не ладила.

У И. Я. была семейная переписка всей этой большой семьи. Эти письма приобрел Литературный музей, находящийся на Якименке № 38 (вставлено – О.К.). От него, я думаю, Вы можете получить исчерпывающие сведения.

Каменная баба, портреты которой Вы от меня получили зово (нерозбірливо – О.К.) и в компании ее открывателей была обнаружена под гор. Ровеньки Киев. обл. Никуда увезена она не была. Там она и теперь, если во время войны, не погибла. О каменных бабах И. Я. много писал. Материалы там же, в архиве. Упомянутой Вами книги «Жизнь Ек. II» у нас нет. Я Вам послала все, что есть про Екатерину. Есть еще две брошюры «О жалованной грамоте Екатериной дворянству», но вряд ли они интересны. Что касается

стоимости книг, то сколько дадите, столько и хорошо; в том числе и «Кобзарь». Пересылка стоила 6 р. 55 к. Сколько сможете, столько и пришлите. Прилагаю список книг. Если какие-нибудь Вам подойдут, отметьте на списке и пришлите. А м. б. некоторые из них пригодятся библиотеке? Будьте добры узнайте и сообщите мне. Не интересуют ли Вас книги по археологии не Украины? Есть исторические, по геологии, по Кавказу. Если Вам, или библиотеке такие нужны, то пришлю. С удовольствием сидела за письмом. Люблю такую работу.

Относительно пребывания Буденного мне ничего неизвестно. Если бы он в 20 г. там был, то об этом, наверно, много бы говорили.

Всегда рада быть полезной музею и родным Лубнам. Повторяю свое приглашение.

На снимке семья Кибальчич. Слева в пестром Н.М. Кибальчич, рядом ее дочь, потом ее мать.

Желаю музею успеха и плодотворной работы. Вам лично богатых достижений на Вашем благородном поприще. Жду Вашего письма.

М. Исаевич

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Амосов А.А. Слово о великом искомом / А.А. Амосов // Стеллецкий И.Я. Мертвые книги в московском тайнике. – М.: Московский рабочий, 1993. – С. 243–268.
2. Белоусова Т. От составителя / Т. Белоусова // Стеллецкий И.Я. Мертвые книги в московском тайнике. – М.: Московский рабочий, 1993. – С. 3–16.
3. Беляев Л.А. А.В. Арциховский и первые программы археологического изучения средневековой Москвы / Л.А. Беляев // Новгородские археологические чтения – 3. Материалы Международной конференции «Археология средневекового города. К 75-летию археологического изучения Новгорода». – Великий Новгород, 2011. – С. 46–57.
4. Ванцак Б. Подвижники українського музейництва: (Григорій Кир'яков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стеллецкий) / Б. Ванцак, О. Супруненко. – Полтава, 1995. – 135 с.
5. Ванцак Б.С. И.Я. Стеллецкий: археолог, историк, романтик / Б.С. Ванцак // Охрана и исследование памятников археологии Полтавщины: Второй обл. науч.-практ. семинар: / Тез. докл. и сообщ. – Полтава, 1989. – С. 106–108.
6. Звіт про діяльність наукових установ м. Лубень на Полтавщині // НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 3, арк. 182–190.
7. Звіт про діяльність Української наукової експедиції від 8 серпня 1922 р. // НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 4, арк. 36–41.
8. Кем был И.Я. Стеллецкий: доклад // ЛКМ. – № 2424/1. – 5 с.
9. Кукса Н.В. Гнат Якович Стелецкий: штрихи до портрета / Н.В. Кукса // Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції 17–18 травня 2006 р. – Черкаси, 2006. – С. 110–128.
10. Кукса Н.В. Гнат Якович Стелецкий: нотатки до портрета / Н.В. Кукса // Археологія та фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історико-архітектурного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський, 2011. – С. 169–173.
11. Кукса Н.В. Наукові досліді Гната Яковича Стелецького по «з'ясуванню історичної тайни Богдана» в Суботіві (20-ті рр. ХХ ст.) / Н.В. Кукса // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава: «Археологія», 2002а. – №1. – С. 156–159.
12. Кукса Н. «Наукові» досліді Гната Яковича Стелецького по «з'ясуванню історичної тайни Богдана» в Суботіві (20-ті рр. ХХ ст.) / Н. Кукса // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К.: Шлях, 2002б. – Вип. 11. – С. 10–17.
13. Кукса Н. Історичні поховання XVII–XVIII ст. в Суботіві / Н. Кукса // Біографічна некрополістика в контексті сучасної історичної науки (джерела та результати досліджень): Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 9. – К., 2002в. – С. 227–241.
14. Кукса Н. Церква святого пророка Іллі в Суботіві: до питання дослідження і реставрації / Н. Кукса // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава: «Археологія», 2001. – № 2. – С. 134–136.

15. Лист голови ВУАК академіка О. Новицького до Центрального Пролетарського Музею Лубенщини, 21. 05. 1925 р. // НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 24, арк. 94–94 зв.
16. Лист Г.Я. Стеллецького до Археологічної Комісії при УАН, 30. 07. 1921 р. // НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 3, арк. 155–156 зв.
17. Лист Г.Я. Стеллецького до Археологічного Комітету УАН, 18. 09. 1921 р. // НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 3, арк. 224–224 зв.
18. Лист Г.Я. Стеллецького до УАН, 23. 07. 1921 р. // НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 3, арк. 154–154 зв.
19. Лист Г.Я. Стеллецького до УАН, 26. 07. 1921 р. // НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 3, арк. 192–192 зв.
20. Лист М. Ісаєвич до В. Буніної, 20. 03. 1951 р. // ЛКМ. – № 673/НДФ. – 12 с.
21. Нераденко Т. Археологія Чигиринщини / Тетяна Нераденко. – Черкаси, 2012. – 506 с.
22. Пересветов Р.Т. Тайны выцветших строк / Р.Т. Пересветов. – М.: Детская литература, 1970. – 287 с.
23. Протоколы заседаний XV Археологического Съезда // Труды XV Археологического съезда в Новгороде. 1911. – М., 1914. – Т. 1. – С. 73–182.
24. Ротач П. Підземні ходіння Гната Стеллецького / П. Ротач // Рядки за рядками, літа за літами... – Полтава: «Верстка», 2005. – С. 197–202.
25. Сегеда С.П. Гетьманські могили / С.П. Сегеда. – К.: Наш час, 2010. – 440 с.
26. Сидоренко О.В. Невідомий план поховання Богдана Хмельницького / О.В. Сидоренко, А.О. Супруненко // Археологічний літопис Лівобережної України. – Полтава: «Археологія», 2001. – № 2. – С. 179.
27. Стеллецкий И.Я. Мертвые книги в московском тайнике / И.Я. Стеллецкий. – М.: Московский рабочий, 1993. – 272 с.
28. Стеллецкий И.Я. Поиски библиотеки Ивана Грозного / И.Я. Стеллецкий. – М.: «Сампо», 1999. – 400 с.
29. Стеллецький Гн. «Тарас Шевченко про Богданову могилу». Вирізка з газети // НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 4, арк. 61.
30. Супруненко О.Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський музей К.М. Скаржинської). – Київ–Полтава: «Археологія», 2000. – 392 с.: іл.
31. Curriculum vitae. Гнат Яковлевич Стеллецький. Автобіографія. 21.11.1923. Копія // ЛКМ. – № 2424/1. – 2 с.
32. <http://allnews.ya1.ru/news.php?id=309364>
33. <http://arxео.info/biografii/stelleckij-ignatij-yakovlevich.html>
34. <http://arxео.info/biografii/stelleckij-ignatij-yakovlevich-2.html>
35. <http://libinfo.org/index/index.php?id=114977>
36. <http://metall-detector.com/proklyatyie-sokrovishha-roda-vishnevskix.html>
37. <http://m-necropol.narod.ru/stellezkiy.html>
38. http://pro-speleo.ru/index/ignatij_stelleckiy/0-47
39. http://ru.wikipedia.org/wiki/Стеллецький,_Игнатий_Яковлевич
40. <http://www.1tv.ru/documentary/fi4942/sn43>
41. <http://www.metallsearch.ru/nenkladi/56.htm>
42. <http://www.ruarchive.com/archives/6445>

REFERENCES

1. Amosov A.A. Slovo o velikom iskomom / A.A. Amosov // Stelleckii I.Ja. Mertvyje knigi v moskovskom tainike. – М.: Moskovskii rabochii, 1993. – S. 243–268.
2. Belousova T. Ot sostavitelja / T. Belousova // Stelleckii I.Ja. Mertvyje knigi v moskovskom tainike. – М.: Moskovskii rabochii, 1993. – S. 3–16.
3. Beljaev L.A. A.V. Arcihovskii i pervye programmy arheologicheskogo izuchenija srednevekovoi Moskvy / L.A. Beljaev // Novgorodskie arheologicheskie chtenija – 3. Materialy

- Mezhdunarodnoi konferencii «Arheologija srednevekovogo goroda. K 75-letiju arheologicheskogo izucheniya Novgoroda». – Velikii Novgorod, 2011. – S. 46–57.
4. Vancak B. Podvyzhyky ukrajinskogo muzeinctva: (Grygorii Kirjakov, Fedir Kamynskyi, Kateryna Skarzhynska, Hnat Stellecky) / B. Vancak, O. Suprunenko. – Poltava, 1995. – 135 s.
 5. Vancak B.S. I.Ja. Stelleckii: arheolog, istorik, romantik / B.S. Vancak // Ohrana i issledovanie pamjatnikov arheologii Poltavshyny: Vtoroi obl. nauch.-prakt. seminar: / Tez. dokl. i soobsh. – Poltava, 1989. – S. 106–108.
 6. Zvit pro dijalnist naukovih ustanov m. Luben na Poltavshini // NA IA NANU, f. VUAK, spr. 3, ark. 182–190.
 7. Zvit pro dijalnist Ukraïnskoji naukovoji ekspedicii vid 8 serpnja 1922 r. // NA IA NANU, f. VUAK, spr. 4, ark. 36–41.
 8. Kem byl I.Ja. Stelleckii: doklad // LKM. – № 2424/1. – 5 s.
 9. Kuksa N.V. Hnat Jakovyh Stellecky: shtryhy do portreta / N.V. Kuksa // Chygyrynshyna: istorija i sohodennja. Materialy naukovo-praktychnoji konferenciji 17–18 travnja 2006 r. – Cherkasy, 2006. – S. 110–128.
 10. Kuksa N.V. Hnat Jakovyh Stellecky: notatky do portreta / N.V. Kuksa // Arheologija & fortyfikacija Serednoho Podnistrovja. Zbirnyk materialiv Vseukrajinskoji naukovo-praktychnoji konferenciji na chest 10-ricchja stvorenja viddilu starozhytnosti Kamjanec-Podilskoho derzhavnogo istoryko-arhitekturnoho muzeyu-zapovidnyka. – Kamjanec-Podilskyi: PP «Medobory-2006», 2011. – S. 169–173.
 11. Kuksa N.V. Naukovi doslidy Hnata Jakovyha Stelleckoho po «zjasuvannyu istorychnoji tainy Bohdana» v Subotovi (20-ti rr. XX st.) / N.V. Kuksa // Arheologichni litopys Livoberezhnoji Ukraïny. – Poltava: «Arheologija», 2002a. – №1. – S. 156–159.
 12. Kuksa N. «Naukovi» doslidy Hnata Jakovyha Stelleckoho po «zjasuvannyu istorychnoji tainy Bohdana» v Subotovi (20-ti rr. XX st.) / N. Kuksa // Novi doslidzhennja pamjatok kozackoji doby v Ukraïni. – K.: Shljah, 2002b. – Vyp. 11. – S. 10–17.
 13. Kuksa N. Istorychni pohovannja XVII–XVIII st. v Subotovi / N. Kuksa // Biografichna nekropolistyka v konteksti suchasnoji istorychnoji nauky (dzherela ta rezultaty doslidzhen): Zbirnyk prac molodyh vchenyh ta aspirantiv. – T. 9. – K., 2002v. – S. 227–241.
 14. Kuksa N. Cerkva svjatoho proroka Illi v Subotovi: do pytannja doslidzhennja i restavraciji / N. Kuksa // Arheologichni litopys Livoberezhnoji Ukraïny. – Poltava: «Arheologija», 2001. – № 2. – S. 134–136.
 15. Lyst holovy VUAK akademika O. Novyckoho do Centralnoho Proletarskoho Muzeyu Lubenshyny, 21. 05. 1925 r. // NA IA NANU, f. VUAK, spr. 24, ark. 94–94 zv.
 16. Lyst H.Ja. Stelleckoho do Arheologichnoji Komisiji pry UAN, 30. 07. 1921 r. // NA IA NANU, f. VUAK, spr. 3, ark. 155–156 zv.
 17. Lyst H.Ja. Stelleckoho do Arheologichnoho Komitetu UAN, 18. 09. 1921 r. // NA IA NANU, f. VUAK, spr. 3, ark. 224–224 zv.
 18. Lyst H.Ja. Stelleckoho do UAN, 23. 07. 1921 r. // NA IA NANU, f. VUAK, spr. 3, ark. 154–154 zv.
 19. Lyst H.Ja. Stelleckoho do UAN, 26. 07. 1921 r. // NA IA NANU, f. VUAK, spr. 3, ark. 192–192 zv.
 20. Lyst M. Isajevych do V. Buninoji, 20. 03. 1951 r. // LKM. – № 673/NDF. – 12 s.
 21. Neradenko T. Arheologija Chygyrynshyny / Tetjana Neradenko. – Cherkasy, 2012. – 506 s.
 22. Peresvetov R.T. Tainy vycvetshyh strok / R.T. Peresvetov. – M.: Detskaja literatura, 1970. – 287 s.
 23. Protokoly zasedanii XV Arheologicheskogo Sezda // Trudy XV Arheologicheskogo sezda v Novgorode. 1911. – M., 1914. – T. 1. – S. 73–182.
 24. Rotach P. Pidzemni hodinnja Hnata Steleckoho / P. Rotach // Rjadky za rjadkamy, lita za litamy... – Poltava: «Verstka», 2005. – S. 197–202.

25. Segeda S.P. Hetmanski mogily / S.P. Segeda. – K.: Nash chas, 2010. – 440 s.
26. Sydorenko O.V. Nevidomyi plan pohovannja Bohdana Hmelnyckoho / O.V. Sydorenko, A.O. Suprunenko // Arheologichniy litopys Livoberezhnoji Ukrajinu. – Poltava: «Arheologija», 2001. – № 2. – S. 179.
27. Stelleckii I.Ja. Mertvye knigi v moskovskom tainike / I.Ja. Stelleckii. – M.: Moskovskii rabochii, 1993. – 272 s.
28. Stelleckii I.Ja. Poiski biblioteki Ivana Groznogo / I.Ja. Stelleckii. – M.: «Sampo», 1999. – 400 s.
29. Stellecky Hn. «Taras Shevchenko pro Bohdanovu mogylu». Vyrizka z hazety // NA IA NANU, f. VUAK, spr. 4, ark. 61.
30. Suprunenko O.B. Arheologija v dijalnosti pershoho pryvatnoho muzeyu Ukrajinu (Lubenskyi muzej K.M. Skarzhynskoj). – Kyiv–Poltava: «Arheologija», 2000. – 392 s.: il.
31. Curriculum vitae. Hnat Jakovlevych Stelleckiy. Avtobiografija. 21.11.1923. Kopija // LKM. – № 2424/1. – 2 s.
32. <http://allnews.ya1.ru/news.php?id=309364>
33. <http://apxeo.info/biografii/stelleckij-ignatij-yakovlevich.html>
34. <http://apxeo.info/biografii/stelleckij-ignatij-yakovlevich-2.html>
35. <http://libinfo.org/index/index.php?id=114977>
36. <http://metall-detector.com/proklyatyie-sokrovishha-roda-vishnevskix.html>
37. <http://m-necropol.narod.ru/stellezkiy.html>
38. http://pro-speleo.ru/index/ignatij_stelleckiy/0-47
39. http://ru.wikipedia.org/wiki/Стеллецкий,_Игнатий_Яковлевич
40. <http://www.1tv.ru/documentary/fi4942/sn43>
41. <http://www.metallsearch.ru/nenkladi/56.htm>
42. <http://www.ruarchive.com/archives/6445>

Колыбенко Е., Колыбенко А. «Искания» Игнатия Стеллецкого: тонкая грань между «подвижником» и «вредителем».

Среди деятелей украинской археологии и музейного дела 20-х гг. XX в. Игнату Яковлевичу Стеллецькому принадлежит особое место. В отличие от многих украинских археологов и музееведов той эпохи, его имя было возвращено из забвения еще в начале 60-х гг. XX в. Археолог, спелеолог и музеевед И.Я. Стеллецкий сорок лет посвятил поискам библиотеки Ивана Грозного. Имя И.Я. Стеллецкого хорошо известно любому исследователю, краеведу или любителю, интересующемуся проблемами археологии и истории Москвы, особенно Москвы «подземной». Вместе с тем, информационные ресурсы очень мало сообщают об украинском периоде активной деятельности И.Я. Стеллецкого (1918–1923 гг.).

Целью данной статьи есть попытка определить место И.Я. Стеллецкого в развитии отечественной археологии и музееведения, воспользовавшись в качестве источников, в первую очередь, опубликованными и неопубликованными документами из научного архива Института археологии НАН Украины и Лубенского краеведческого музея. Рассматривается его деятельность на территории Украины в 1918–1923 гг. В этот период И.Я. Стеллецкий находился в Киеве и Лубнах. В Лубнах он основал краеведческий музей, существующий до сих пор, а также создал ряд научных обществ. Под эгидой этих обществ в тяжелых условиях Гражданской войны он проводил археологические экспедиции на территории Украины, практически не оставив отчетной документации и сделав ряд поверхностных выводов.

Ключевые слова: *И.Я. Стеллецкий, археологические памятники, Лубенский краеведческий музей, ВУАК.*

Kolybenko O., Kolybenko O. Hnat Stelletsy's «Searching»: gentle bound between a «devotee» and a «wrecker».

Among the figures of Ukrainian archeology and museology 20-ies of XX century Hnat Stelletsy occupies a special place. Unlike many Ukrainian archaeologists and museologists that time, his name was returned from oblivion back in the early 60-ies of XX century. The archeologist, the cave explorer and specialist in museum management H. Stelletsy forty years searching for the library of Ivan Grozny. His name is well known to all researchers, local historians and enthusiasts interested in the problems of archeology and history of Moscow, especially the «underground» of Moscow. However, very little information resources have reported Ukrainian period of his active work (1918–1923 years).

The purpose of this article – is an attempt to define the place of H. Stelletsy in the development of national archeology and museology. For this we use as sources, primarily published and unpublished documents from the scientific archives of Institute of Archaeology NAS of Ukraine and museum of Lubny. This article discusses its activities in Ukraine in 1918–1923, respectively. During this period, H. Stelletsy lived in Kiev and Lubny. In Lubny he founded the museum of local lore, still exists, but has also created a number of scientific societies. Under the auspices of these societies in difficult conditions of the Civil War, he conducted archaeological expedition in Ukraine. He almost did not leave records and made some superficial conclusions.

Key-words: *H.Y. Stelletsy, archaeological monuments, Lubny museum of regional ethnography, VUAK.*

Одержано 25.02.2014.